

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертацията на Илия Хаджипетков

"Огладени каменни сечива от Горнотракийската низина през късния неолит /типология, хронология и регионална специфика/,
представена за присъждането на образователна и научна степен „Доктор“ по специалност Стара история (праистория – неолит), шифър 05.03.01

от доц. д-р Петя Георгиева

Илия Хаджипетков е завършил бакалавърската а след това и магистърската програми на специалност археология в СУ"Св. Кл. Охридски". Като студент демонстрира интерес към праисторията и по-специално към изследването на оръдията от огладен камък от неолита. Защитава магистърска теза на такава тема. Като редовен докторант е бил на специализация в Атина и Виена.

Темата на изследването е удачно избрана за дисертация - има богат изворов материал.

Представеният труд е в две части - текст и приложения. Съществена част от дисертационния труд е част втора - приложения. Събрано е сериозно количество данни, които са отлична база за изследване. Особено ценна е събраната информация за суровините на всяко от разглежданите оръдия, полуфабрикатите и за възможните източници на суровини.

Текстовата част е разделена на увод, пет глави и заключение. В увода са представени географските и хронологически рамки на изследването и са заявени целта - "да се проследят отделните етапи от „жизнения цикъл“ при огладените каменни сечива от Горнотракийската низина, като изведената информация ще бъде използвана за проследяването на приликите и разликата между отделни обекти и зони на областта" и задачите - "определяне на суровините и набелязване на предполагаемите им източници; проследяване на производствената верига, от добива и обработката на суровината до поправянето и преправянето на образците; разглеждане на сечивата, свързани с обработка; регистриране на производствените зони и на моделите, свързани с тяхното функциониране; разглеждане и сравняване на отделните контексти на намиране; корелация по обекти и области".

Първата глава "Историография" започва с уводна част, в която е представено отношението към изследването на огладените каменни оръдия от времето на Ренесанса до наши дни. Този преглед очевидно е заимстван от автора, доколкото може да се съди по цитиранията. Подобен има и в книгата на *Монгайт А.Л. Археология Западной Европы. Каменный век. М. 1973 г.* Прави впечатление, че в историографския преглед в европейски мащаб, на съчиненията от ранния период - до Втората световна война е отделено повече място (17 - 19 стр.), отколкото на по-новите изследвания (части от стр. 19 и 20), които са модел за подражание и база върху която би следвало да се изгражда неговото. Например, на работите на Д. Антонович са посветени четири реда, в които почти нищо конкретно не се казва (с. 20). По нейните изследвания е определен термина "технологичен кръг" в главата посветена на класификацията (стр. 56), нейно изследване е цитирано и във връзка с интерпретацията на сечивата от по-меки минерали като символични или свързани с религиозни ритуали, пак по нейна работа е представена значителна част от проблематиката за технологичните кръгове в глава пета. Същото се отнася за Семенов, Йозбек, Цураки, Льороа-Гуран. Редно беше приносът на тези автори да се отбележи в подробно тази глава, а не по-нататък в труда, където са представяни части от техни произведения празглеждането на тематика свързана с методиката или общобалканската трактовка на проблема. Това би дало възможност да се види по-ясно приноса на дисертанта.

Прегледът на изследванията върху материалите от България е разделен на три хронологически етапа, свързани и с политическата история на страната. За граница между първия и втория период удачно е избрана 1957 г. - годината на публикуването на изследването на

Семенов. В трети историографски период са отделени изследванията след края на осемдесетте години, когато "политическите промени в държавата водят до възможността за опознаване постиженията на западноевропейските учени" и "повлияват благоприятно на развитието на цялата наука, в частност и на работата с огладените каменни сечива". Този период от родната ни политическа история има много положителни елементи, но не бих казала, че благоприятства развитието на науката. Неудачното определяне на тази граница между два историографски периода е отчетено косвено и от автора, който определя съчиненията на К. Кънчев (и съавтори) от третия период без "новаторски принос към проблематиката" (стр. 26). Най-ранните публикации, определени като новаторски са тези на Х. Тодорова и Х. Тодорова и И. Вайсов от 1993г. Интересът на "чуждестранни изследователи към огладените каменни сечива от България", като пример за който е цитирана статията на Е. Анастасова и Й. Павук от 2001 г., също не е резултат от политическите промени в страната, а по-скоро от дългогодишното проучване на селището при Гълъбник, реализирано през предходния период.

В главата "Историография" на практика са разгледани всички съчинения, в които става дума за огладени каменни оръдия, но подходът не е правилен от историографска гледна точка. Изброени са публикациите, подредени по години на издаване, разпределени в трите периода, разграничени от автора. По-удачно би било да се отделят по автори и варианти на подход при обработката и публикуването на материалите - описания, типологии, трасологични изследвания, опити за определяне на суровинната база и т. н.

Втората глава, посветена на природогеографската и културна характеристика, също е разделена на части. В първата са представени географско-климатичните описания на подобластите на разглеждания в дисертацията район. Заглавието на втората е оформено като въпрос: "*Опит за реконструкция на палеосредата?*" В нея са разгледани част от данните за нивото на подпочвените води в района, доколкото изобщо има данни за това, при това приложими за такъв, сравнително кратък период като късния неолит, както авторът се мотивира - за да се изясни доколко предполагаемите суровинни източници са били достъпни по времето на късния неолит. В края на тази част авторът сам заключава, че наличните данни са реално неизползваеми за нуждите на изследването му. Не става ясно защо ги е включил.

Третата част е озаглавена "Хронология, типове обекти и строителни техники". В нея е обърнато повече внимание на периодизацията на неолита. Останах с впечатлението, че за докторанта думите хронология и периодизация са еднозначни. Например: "Изработената от В. Николов хронологическа система за неолитната епоха включва шест периода" (стр. 40) - всъщност става дума за периодизация, а не за хронология. Докторантът е възприел предложените от В. Николов, в различни негови творби, варианти на корекция на карановската периодизационна схема на Г. Георгиев. Той нарича тази периодизация "динамичен модел, при който едно културно явление заема различни ареали в отделните етапи на неолитната епоха". Не става ясно какво е "културно явление" и как се движи в пространството и във времето. Странно е, че е представено само виждането на В. Николов за периодизацията на неолита, докато тези на Х. Тодорова и Ст. Чохаджиев не са даже споменати, сякаш не съществуват.

Третата глава "Класификация и някои характеристики на огладените каменни сечива започва с преглед на използването в литературата на различни термини. Според мен, мястото на този преглед е в увода, тъй като обектът на изследването "огладените каменни сечива" е в заглавието. Авторът дефинира огладено каменно сечиво като острие на сложносъставно оръдие, което е средство на произвеждаща икономика, чиято първична и основна функция е свързана с обработката на различни суровини и материали (стр. 51). Би било добре, ако към това определение бе включена и информацията от бел. 19 (на същата страница) "артефакти, с които предимно се разсича различна по вид материя", а също и да се каже колко различни по вид материали предполага, че се разсичат. Може би дърво - за брадвите, клиновете, теслите и длетата и пръст -

за мотиките. Това определение обезмисля забележката за руския произход на думата оръдие, която има по-общ характер и на практика не се заменя напълно със сечиво. Но, от друга страна, сечива са и чукалките, а те не секат. В този смисъл, *оръдие* е по-точната дума. Може да е използва също *инструмент*.

Следват дефиниции на частите на огладените каменни сечива и на точките, от които са правени измерванията, послужили за основа на параметричните характеристики. Дефинирани са видовете сечива - брадва, тесла, клин, длето и мотика, като са използвани определенията от Е. Старнини и Г. Сцакмани морфологични характеристики, включващи симетричността на острието и съотношението между максималната дължина и максималната ширина. На стр. 53 и 54 това е описано така:

"- брадва — сечиво със симетрично острие и H_{max} , до три пъти по-голяма от ширината

при острието му (W_1) — $H_{max} \leq 3xW_1$;

- тесла — сечиво с асиметрично острие и H_{max} , до три пъти по-голяма от ширината

на острието му (W_1) — $H_{max} \leq 3xW_1$;

- клин — сечиво със симетрично острие и H_{max} , до три пъти по-малка от ширината

при острието му (W_1) — $H_{max} > 3xW_1$;

- длето — сечиво с асиметрично острие и дължина (H_{max}), до три пъти по-малка от

ширината при острието му (W_1) — $H_{max} > 3xW_1$."

Прави впечатление, че има противоречие между текстовото описание на пропорциите и представеното, след тире до него, със символи. В текста пише по-голяма, а със символите - по-малка. Вероятно това е една от многобройните (на практика четири, защото е сбъркано и при четирите описания) печатни грешки в дисертацията, но тук е съвсем обръкваща. Следват дефиниции на използваните суровини (по Курчатов) и на термини, използвани при описанието на обработката на сечивата, по други автори, както и дефиниции на варианти на суровинни бази, а също и на "специализирано производство".

Във втората част на тази глава, озаглавена "Основи на класификационното деление" дисертантът коментира съществуващите "два метода за класификация и типология". При първия "водещо място заема геометричната форма на артефакта, без да се взема предвид степента на нейната изразеност", а при втория - "съпоставянето на отделни метрични зависимости" (стр. 57 и 58). Цитиран е и трети "метод", който е комбинация от двата - "изследвания на метрични зависимости от една страна и на елементи като следи от употреба или порода на скалата от друга". Този трети "метод" или "модел" е избран от автора. "Той дава възможност да се избегнат някои сложни формални съпоставки, които биха затруднили ненужно заложената цел." (стр. 58) - това е финалното изречение на мотивите за избора на метод или модел на работа, в което не виждам смисъл. В следващия пасаж е направен несполучлив опит за обяснение на липсата на обещаната в заглавието "типология" и замяната ѝ с класификация.

Класификацията е на три нива - клас, група и подгрупа, онагледени с графики на Декартова координатна система. Такава система позволява да се определят положенията на точки в равнината чрез две числа. В конкретното ѝ приложение, разполагането на точките в четирите квадранта е обвързано с приетото (по Е. Старнини и Г. Сцакмани) разделяне на сечивата на тесли, брадви, длета и клинове, като за симетричните е прието, че са с отрицателна стойност по x , а за тези, които са с по-скъсени пропорции ($H_m < 3W_1$) - с отрицателна стойност

по у. Не виждам причина симетрията или скъсените пропорции да се определят като отрицателна стойности. Това е доста нетрадиционно използване на Декартовата координатна система, тъй като на проктика на този етап на разделяне тя не се използва. Авторът би могъл да построи четири отделни графики, които да нареди една до друга, вместо една. Така би избегнал поне част от направените грешки.

Първото ниво на класификация е предпоставено по предварително зададени с гранични стойности, а не е получено на базата на анализ на параметрите на конкретните изследвани сечива. Ако това беше направено, щеше да се види доколко разграничаването между симетричните брадви и клинове и асиметричните тесли и длета е отчетливо за изследваните в труда сечива или просто е прекарана условна граница. Като имам предвид, че в каталога част от сечивата са отбелязани като тесла (длето), то тази граница е по-скоро условна. След като данните за всички сечива са събрани и въведени в таблица, би било съвсем просто това да се илюстрира - две графики повече, които биха могли да дадат реална, а не условна граница или да демонстрират, че такава няма. Би било добре от теслообразните да се отделят определените като мотики. Сравняването на морфологичните им белези с тези на теслите е също интересно и би могло да даде нови резултати. Заради допуснатите грешки на стр. 53 и 54, не става ясно дали теслите и брадвите са с по-скъсени пропорции в сравнение с тези на длетата и клиновете или обратното. Ако се съди по това, че в тескта се казва изрично, че данните за всички теслообразни са в първи квадрант, а за брадвите във втори, то би следвало да приемем за вярно, че за определяне на брадви и тесли важи признака $H_{max} \geq 3 W_1$. Тъй като това не съответства с моята представа за формално разграничение между тесли и длета, реших да премеря по приложените илюстрации няколко видимо цели, добре запазени тесли (Табло 8: 4; 147: 1; 149: 3 и 4) и една брадва (Табло 111: 1) и установих, че в каталога теслите и брадвите отговарят на обратното на това, което е казано в текста. При тях $H_{max} < 3 W_1$, при това, в повечето случаи е значително по-малко. Тук очевидно не става дума само за печатна грешка, тъй като е направена на няколко различни места, при това с изписване и с математическите символи за *по-голямо* и *по-малко*, и с думи, и също във фиг. 2 в каталога.

Следващото ниво в класификацията е наречено група. Според текста и фигурите в каталога - W_1/W_2 , съпоставена към H_{max} , може да се заключи, че разделянето би следвало да е направено на базата на сходство по признаците: съотношение на ширината на сечиво при острието (W_1) и при тилната част (W_2) и максимална дължина. Никъде не е написана формулата, по която е пресметнато това съотношение. Предполага се, че стойността, която се въвежда в графиката е частното на стойностите на максималната и минималната широчини, тъй като и в текста, и на графиката, то е записано само като W_1/W_2 . Резултатът е представен на фиг. 2 ((тук отново има грешка в текста, където се цитират фиг. 2 и 3 (стр. 60), а на фиг. 3 е представено друго нещо)). При описанията на групите, съотношението е наречено коефициент и е представено в милиметри. Ако това е съотношение, то не следва да се отбелязва с милиметри. Ако е разлика, то би било в милиметри, но не е написано, че е разлика. На графиката, на фиг. 2, се вижда, че по абцисата има стойности между 0 и 1, които биха се получили, ако $W_1 < W_2$ - широчината при острието е по-малка от тази при тилната част. Такива тесли, не знаех, че има. Проверих в таблицата-каталог в приложенията. Там данните за сечивата са отделени от полуфабрикатите в отделна таблица. В тази таблица също има неясноти. Колона 5 е озаглавена L (mm). Такъв символ на графика 1, където са отбелязани всички използвани символи, няма. Възможно е да става дума за H , но как можем да сме сигурни? Заглавието на колона 6 е W (mm). В тази колона са дадени от една до три стойности, разграничени с наклонени черти и най-вероятно това са W_1 , W и W_2 , тъй като стойностите най-често нарастват от ляво на дясно., но не винаги. Успях да преброя седем изключения: A86, A88, A339, A372, A453, A533 и A576. Всичките са илюстрирани с рисунка и снимка или поне с рисунка. При всички на рисунките се вижда, че са счупени. За асиметричността, на част от тях, може да се

спори. Например A576 е със симетрично острие. Те са или фрагменти от цели оръдия или представят по-особена група, но това никъде не е отбелязано.

Описанията на групите, са направени не по видове сечива или *класове*, а по квадранти, които, както вече отбелязах са объркани. Имената на групите не са маркирани на графиката. Не е ясно как са разграничени една от друга. При теслите или теслообразните (квадрант I) на графиката се вижда едно основно скупчване, което на места е разделено с плътни и пунктирани линии. Най-голямата концентрация на точки би следвало да маркира данните за сечива с дължина от около 30 до 100 мм. Сред тях по дължина няма ясна разлика, която да се свърже с предназначението им - практически има представители с дължини през милиметър. На едно място - приблизително 75 мм по ординатата има малко прекъсване - липсва сечиво с тази дължина, но това прекъсване, от една страна е нищожно, а от друга - не е маркирано с разделителна линия. Линии са нанесени на други места, където прекъсвания не се виждат. По вертикал, скупчването се разрежда към по-големите стойности, от което се вижда, че големите артефакти са сравнително малко. От представените на същата графика данни за съотношението между широчината при острието и тилната част, както и да е изчислено то, се вижда, че скупчването е между 1 и 2, с отклонения в двете посоки. Въпреки това се отделени шест групи. Същия брой групи са отделени и при брадвите, които са значително по-малко на брой и по същите критерии могат да се отделят осем групи. Поразително е, че при отделянето на групи при брадвите е отделена и една, от която няма нито един представител. В такъв случай, какъв смисъл има нанасянето на данните за реалните оръдия на координатна система и анализирането на техните параметри, щом в класификацията се появява група на несъществуващи оръдия? Ако в това има някаква логика, бих попитала - защо само една, а не три или пет? В текста има квадрант III, но на графиката той е празен. След описанията на групите от квадрант II е написано следното: "Данните от четвърти квадрант позволяват обособяването на три групи сечива. Те наподобяват предходните две форми, поради което ще получат сходни наименования." Следва изброяване на групите от квадрант III. Те са четири и от тях е разпозната само една група, в която няма сечива, но пък на графиката в квадрант III няма нито една точка.. Описания за групи в квадрант IV липсват, но точки на графика 2 в този квадрант има.

Следващото ниво на класифициране е на подгрупи. Те обаче не са подгрупи на групите, а подгрупи на класовете и не се разбира какво е отношението между групите и подгрупите. Ако няма връзка, защо са наречени така? Такъв подход е възможен, но трябва да има варианти на групи, а не групи и подгрупи. За принципа на разграничаване, авторът е написал, че се "основава на съпоставянето на резултата от Th'/Th " спрямо този от W/Th " (стр 59). Както и при групите, няма данни за начина на получаване на стойностите, представени в координатната система (графика 3). Въведените стойности са с точност до стотна от милиметъра и това естествено повдига въпроса с какви инструменти са правени измерванията и дали са правени по рисунките или по оръдията. Никъде в дисертацията не става дума за микроскопски оглед и не е ясно как са разграничени стотните, а даже и десетите от милиметъра. Ако стойностите, нанесени на координатната система са съотношения, то не би следвало да се изписват в текста в милиметри. На графика 3 се вижда, че и при теслите, и при брадвите, стойностите за значителна част от сечивата по абцисата (Th'/Th - пропорциите на средното сечение) са 1, но това по никакъв начин не подсказва как са пресметнати. Подгрупите са 10 при теслите и 6 при брадвите, като отново има една подгрупа фантом, без реални представители. Тук също в текста има квадрант III, но на него в графиката няма нищо. Ако това е Декартова координатна система, то номерацията на квадрантите би трябвало да следва посока обратна на посоката на часовниковата стрелка и от текста, и графиките в дисертацията не става ясно кое е объркано - номерацията или нещо друго. Ако авторът вместо номерата на квадрантите, които са объркани още в началото, бе използвал тесла, брадва и т. н. , може би щеше да е по-лесно да се намери смисъл в написаното, а може би не.

Към описанията на групите и подгрупите има добвени данни за суровината, но не за всички сечива от съответната група или подгрупа, а само за "основните", без да се казва кои са основните, като данните за суровината са представени в проценти. Например: "Квадрант II, подгрупа 2. Границите на подгрупата по абсциса са при стойност 1 мм, а по ордината — от 2 до 2,5 мм (графика 3). Сечивата могат да се определят като средно масивни, с елипсоидно сечение. Тя включва 4 образца. Те са изготвени основно от пясъчник (67 %) (графика 31.2).

"Как от 4 образца може 67% да са от пясъчник? Останалите 23%, които би следвало да представят част от едно от общо четирите сечива, от какъв материал са? И дори да има сечиво, 2% от което да е от пясъчник, а останалите 23 от нещо друго, как е установено това? Очевидно това е полредната грешка. Не съм опитвала да проверявам данните за брой сечива и процент на суровините, но не мисля, че това ще е единствената грешка.

Предвид всичко казано до тук за *класификационната подредба* не мога да приема заключенията след изброяването на класовете, групите и подгрупите и връзката им с използваните суровини. Не мога да ги определя като грешни или верни - те просто нямат връзка с написаното. Общото ми впечатление от тази глава от дисертацията е, че е написана, като че ли символично, да имитира анализ.

Към същата глава, посветена на класификацията има четвърта подглава "Контекст на намиране". Мястото ѝ не би следвало да е тук, а към следващата глава.

Четвъртата глава е озаглавена "Операционна верига". В уводната ѝ част авторът заявява, че при проследяването на етапите на операционната верига ще използва метода на "анализ на трасологичния модел – проследяване позицията и характерът на представените следи" и ще приложи интердисциплинарни изследвания и трасологични наблюдения (стр. 75). В първата ѝ част са представени суровините. Тя е разделена на три подчасти: видове скали (с. 75 - 82) - текст, който не мога да приема като авторски принос.; видове източници (82-86) и използвани суровини и зони на техния добив (86 -97) - отчасти написани по наблюдения на автора, допълнени с наблюдения на други автори. Същото може да се каже за останалите части от тази глава.

Последната пета глава обобщава резултатите от предходните. В първата ѝ част са използвани резултатите от "класификационното делене" и това я компроментира. Последните две части са посветени на Балканите и имат компилативен характер.

В Заключението са повторени изводите от различните части на дисертацията.

Общото ми впечатление от дисертационния труд не е добро. Има много грешки, част от които демонстрират непознаване на методиката на археологическото изследване., други са от небрежност и недоглеждане. Трудът е излишно обемен, но с лошо качество. В последния вариант са останали и много стилистични и правописни грешки, които се виждат в почти всеки от цитираните от мен тук части от текста.

Предвид казаното, заявявам отрицателното си мнение за присъждането на Илия Хаджипетков на образователната и научна степен „доктор“.

април 2014 г.